

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Рафікова Олександра Римовича «Соціальний оптимізм як складова організаційної культури сучасного університету», представлену на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.10 – організаційна психологія; економічна психологія.

Проблема формування соціального оптимізму набуває для особистості особливої ваги у складних умовах сьогодення України, характерними для якого є кризові процеси в усіх сферах суспільного життя. Однією з умов розв'язання даної проблеми для майбутніх фахівців є розвиток організаційної культури закладу вищої освіти, що заснована на соціальному оптимізмі (як одному з базових її показників). Разом з тим, аналіз освітньої практики підготовки майбутніх фахівців у закладах вищої освіти, з одного боку, і характеристик організаційної культури, з іншого, свідчить про те, що таке завдання не є пріоритетом більшості освітніх організацій. На рівні ж наукових досліджень у галузі організаційної психології зазначену проблему окреслено лише фрагментарно. Це й визначає безперечну актуальність і своєчасність дисертаційного дослідження О. Р. Рафікова.

Аналіз змісту дисертаційної роботи свідчить про чітку структурованість роботи, логічне й повне подання результатів теоретичного аналізу та емпіричного дослідження відповідно до визначених мети та завдань.

Так, у вступі дисертації наведено доволі чіткі методологічні орієнтири виконання дисертаційного дослідження, спрямованого на теоретичне обґрунтування та експериментальне дослідження феномену соціального оптимізму як складову організаційної культури сучасного університету, а також шляхів його формування засобами внутрішньоуніверситетської комунікації. Така постановка питання та його вдале розв'язання, наслідком чого стала авторська концепція формування соціального оптимізму як

складової організаційної культури сучасного університету, зумовили не лише наукову новизну, але й вагоме практичне значення одержаних дисертантом результатів.

Зокрема, у *першому розділі дисертації* «Теоретичні основи дослідження соціального оптимізму як складової корпоративної культури сучасного університету» на основі ґрунтовного теоретичного аналізу наукової літератури визначено теоретико-методологічний базис досліджуваної проблеми, у тому числі, концептуальні положення щодо вивчення соціального оптимізму як соціально-психологічного феномену і важливої складової корпоративної культури сучасного університету.

Детально проаналізувавши феномени індивідуального та соціального оптимізму в процесі їхнього історичного еволюціонування у філософському, соціологічному та соціально-психологічному дискурсах, дисертант доходить висновку про доцільність їх розгляду як соціального феномену в процесі соціалізації особистості.

Особливу увагу дисертант приділяє аналізу корпоративної культури університету у та її організаційно-діловим й соціально-психологічним складовим. Саме в межах останньої особливу роль відіграє соціальний оптимізм, під яким автор розуміє систему уявлень членів організації групи щодо соціальної реальності і власної ефективності в умовах цієї реальності «тут і тепер» та в майбутньому, що визначає спосіб соціальної комунікації між людьми як членами соціальних груп та організацій, є духовною основою організаційної культури університету.

У зв'язку із цим О. Р. Рафіков теоретично обґрунтовує та висвітлює теоретичну модель становлення соціального оптимізму, в якій розкриваються компоненти, чинники, умови формування та корекції соціального оптимізму майбутніх фахівців під час навчання у закладі вищої освіти. Імпонує підхід дисертанта до змісту такої роботи як такої, що зорієнтована на особистість й задоволення актуальних особистісних потреб майбутніх фахівців за допомогою різних форм корекційно-розвивальної роботи і слугує важливим

чинником не лише соціального оптимізму, але й особистісного зростання суб'єктів освітнього процесу.

У другому розділі дисертації «Емпіричне дослідження соціального оптимізму як складової корпоративної культури сучасного університету» подано особливості організації, програму та результати констатувального етапу емпіричного дослідження у контексті зазначеної теми. Слід указати на досить вдале поєднання якісних і кількісних методів обробки результатів, можливість підрахунку кількісних показників із використанням сучасних комп'ютерних технологій з їх наступним аналізом й узагальненням. Це дозволило дослідити не лише феномен соціального оптимізму як такий, але виявити його імпліцитні моделі у свідомості студентів та експертів та зв'язок з організаційною культурою університету.

Викликають інтерес дані факторного аналізу, за яким виявлено шість факторів, що репрезентують основні смислові параметри, на яких ґрунтуються уявлення студентів про соціальний оптимізм. Ґрунтовна та оригінальна інтерпретація змісту цих факторів дозволяє доволі чітко уявити імпліцитні моделі соціального оптимізму в уявленнях сучасного студентства, яке повзує зазначений феномен із активністю, енергійністю, прагненням до самовдосконалення і самоактуалізації, відкритістю і довірою до світу, впевненістю у собі, впевненістю у майбутньому (у майбутньому своєї країни), гармонією з собою і світом, позитивним мисленням тощо.

Привертають увагу також дані щодо експертного опитування, аналіз яких дозволив дисертанту виокремити чотири наскрізні групи чинників соціального оптимізму у контексті організаційної культури закладу вищої освіти загалом і за різною формою власності, зокрема, і зробити висновок про важливість соціально-психологічної складової його функціонування в становленні соціального оптимізму суб'єктів освітнього процесу.

Не менш важливо, що дисертанту вдалося підтвердити припущення про зв'язок соціального оптимізму з організаційною культурою закладів вищої освіти, про що свідчать численні, статистично значущі кореляції між

показниками зазначених феноменів.

Разом з тим викликає тривогу виявлений у дисертаційному дослідженні факт відсутності статистично значущих змін в уявленнях досліджуваних про власний соціальний оптимізм та його рівень упродовж всього констатувального етапу експерименту, а також недостатнє усвідомлення його ролі в життєдіяльності організації навіть тими досліджуваними, які характеризуються доволі високими показниками соціального оптимізму і мають сформовані уявлення про нього.

У цілому, дисертанту вдалося подати глибокий і змістовний аналіз соціального оптимізму загалом і в контексті організаційної культури закладу вищої освіти зокрема. При цьому результати констатувального етапу емпіричного дослідження актуалізували питання доцільності спеціальної роботи з формування соціального оптимізму суб'єктів освітнього процесу, результати якої подано в *третьому розділі* дисертації «Формування соціального оптимізму як складової корпоративної культури сучасного університету».

У межах даного розділу наведено результати аналізу особливостей уявлень студентів про соціальний оптимізм у структурі корпоративної культури сучасного університету та показано, що ці уявлення, хоч і є доволі ригідними й переважно імпліцитними, але в разі застосування спеціальних методів можуть досить легко активуватися і стати придатними для інтерпретації подій у світі та у своїй організації.

На позитивну оцінку заслуговує розроблена автором концепція формування соціального оптимізму як складової корпоративної культури сучасного університету засобами внутрішньоуніверситетської комунікації, а також система технологій соціально-психологічного впливу у контексті зазначеної теми. Дисертант представляє системне бачення процесу формування соціального оптимізму як складової корпоративної культури сучасного університету із залученням якомога більшої кількості соціальних суб'єктів із позитивним досвідом соціального оптимізму. Це, на його думку,

сприятиме успішному розвитку університету та позитивному іміджу на ринку освітніх послуг.

Висновки, які робить дисертант, доволі чітко сформульовані та переконливі. Вони синтезують усі основні результати дослідження, свідчать про виконання поставлених завдань та досягнення мети дисертаційної роботи. О. Р. Рафіков довів, що соціальний оптимізм є надзвичайно актуальним для теорії і практики індивідуальних та масових соціальних комунікацій. Зв'язок між соціальним оптимізмом і організаційною культурою є теоретично обґрунтованим та емпірично доведеним.

За загальної високої позитивної оцінки дисертації Рафікова Олександра Римовича, слід висловити деякі зауваження та побажання:

1. Характеризуючи організаційно-психологічні феномени, пов'язані із функціонуванням закладу вищої освіти, автор вживає поняття «корпоративна культура» і «організаційна культура». На наш погляд, доцільно було б детальніше висвітлити позицію дисертанта щодо співвідношення зазначених понять.

2. У роботі стверджується, що соціальний оптимізм є духовною основою організаційної культури університету. З огляду на показники соціального оптимізму, дане твердження потребує детальнішого обґрунтування.

3. Приймаючи авторський підхід до емпіричного оцінювання складових організаційної культури, водночас укажемо на доцільність використання вже відомих, стандартизованих методик дослідження організаційної культури, в тому числі, в адаптації українських дослідників (Л. Карамушки, Ж. Серкіс, І. Сняданко та ін.). Це дозволило б, на наш погляд, більш детально охарактеризувати зазначений феномен.

4. У Додатку А наведено характеристики вибірки, в тому числі, щодо розподілу респондентів за статтю та віком. Натомість в тексті дисертації дані щодо особливостей соціального оптимізму досліджуваних залежно від цих характеристик практично відсутні.

5. Позитивно оцінюючи авторську концепцію формування соціального оптимізму як складової корпоративної культури сучасного університету засобами внутрішньоуніверситетської комунікації, разом з тим зазначимо на доцільність її емпіричного підтвердження у формувальному експерименті, що значно посилює доказову базу теоретичних положень дисертації в даному аспекті.

Указані побажання й зауваження не знижують загального наукового рівня дисертації. Дисертант виявив самостійність і творчий підхід до розроблення складної наукової проблеми, здійснив продуктивний теоретичний аналіз й отримав вагомі наукові теоретичні та практичні результати.

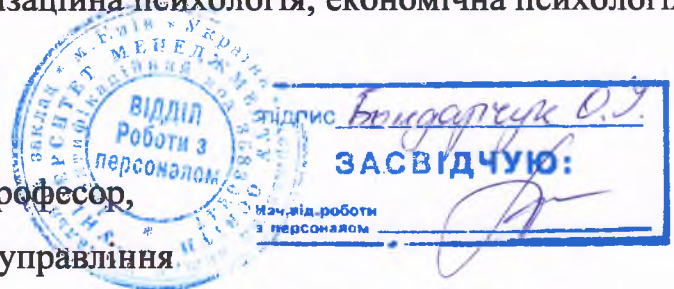
На основі проведеного аналізу роботи можна стверджувати, що дисертація Рафікова Олександра Римовича «Соціальний оптимізм як складова організаційної культури сучасного університету» є цілісним завершеним дослідженням, що має наукову новизну, теоретичне та практичне значення, містить результати, які є важливими як для науковців в галузі організаційної психології, так і для практиків-освітян. Як дисертація, так і автореферат, зміст якого ідентичний основним положенням дисертації, відповідають вимогам МОН України. Опубліковані наукові праці здобувача відображають основні положення дисертації.

Це дає підстави для висновку про те, що Олександр Римович Рафіков заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.10 – організаційна психологія; економічна психологія.

Офіційний опонент –

доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри психології управління

ДВНЗ «Університет менеджменту освіти»
НАПН України

О. І. Бондарчук